

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-133>

УДК 330.101.541:314.151.7(4:477)

АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕЕМІГРАЦІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE EUROPEAN EXPERIENCE IN MACROECONOMIC REEMIGRATION POLICY: LESSONS FOR UKRAINE

Гамова Оксана Вікторівна

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9752-6900>

Кусакова Юлія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки,
природних ресурсів та економіки міжнародного туризму,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3827-6972>

Мудрова Кристина Дмитрівна

бакалавр освітньої програми «Міжнародна економіка»,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3759-1982>

Hamova Oksana, Kusakova Yuliia, Mudrova Krystyna
Zaporizhzhia National University

У статті здійснено аналіз європейського досвіду реалізації окремих аспектів макроекономічної політики рееміграції, а також виділено корисні практики та механізми для України. Проаналізовано географічну структуру еміграції українців, виділено найбільш перспективні країни, які мають потенціал для повернення емігрантів. Значна увага приділяється проблемам відтоку людського та інтелектуального капіталу. Визначено критичні втрати для демографії, економіки та соціальної сфери. Досліджено досвід застосування європейських програм підтримки зворотної міграції, які включають фінансові стимули, соціальні гарантії та програми працевлаштування. Запропоновано шляхи удосконалення політики рееміграції України, з одночасним створенням безпечних, комфортних умов для повернення та відновлення довіри до держави. Стаття наголошує на важливості міжнародної кооперації для ефективної реалізації політики рееміграції.

Ключові слова: рееміграція, Європа, макроекономічна політика, іммігранти, людські ресурси, робоча сила, Україна.

The article analyzes the European experience in designing and implementing macroeconomic re-emigration policies and identifies useful practices and mechanisms for Ukraine. The issue at hand is the loss of human and intellectual capital brought on by mass migration during the war. Critical demographic, economic, and social losses for the country are outlined. The study provides an analysis of the geographical distribution of Ukrainian emigrants, noting that 65% are located in Europe, with Germany hosting the largest share. A comparative analysis of the benefits for Europe of retaining Ukrainian immigrants versus their return to Ukraine is presented. While Europe benefits from addressing labor shortages, mitigating population aging, and stimulating economic growth through taxes and consumption, the return of emigrants to Ukraine would bolster the country's recovery, enhance its demographic and economic stability, and strengthen its geopolitical role. The article highlights why Europe is the most viable source of re-emigrants for Ukraine. European countries host the largest number of Ukrainian emigrants, and their geographical proximity reduces logistical challenges for returnees. Additionally, many Ukrainian emigrants in Europe maintain stronger ties with their homeland compared to those in more distant regions. European economies, facing crises and financial burdens of supporting refugees, may also be incentivized to collaborate on return migration

programs. Furthermore, the article examines specific practices in European countries for supporting re-emigrants. For instance, Germany and Switzerland offer financial incentives and employment services, while Norway and Spain provide entrepreneurship support and local reintegration programs. Recommendations for enhancing Ukraine's re-emigration policy are proposed, emphasizing safe conditions, economic incentives, and rebuilding trust in state institutions. The article underscores the importance of international cooperation in implementing re-emigration strategies to restore Ukraine's economic potential and intellectual capacity.

Keywords: re-emigration, Europe, macroeconomic policy, immigrants, human resources, workforce, Ukraine.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем ефективного функціонування та розвитку економіки України на макrorівні є забезпечення людськими ресурсами. Сьогодні країна потерпає від нестачі робочої сили, висококваліфікованих робітників, молоді. Надзвичайно загострюються проблеми з відтворенням населення – відтак коефіцієнт народжуваності з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну став менше 1 за оцінками експертів. Разом з тим країна втрачає економічний потенціал через великий обсяг еміграції закордон людей працездатного віку, молоді, а також жінок, які ще мають можливість народжувати та збільшувати населення країни.

Окремої уваги заслуговує зниження інтелектуального потенціалу, оскільки суттєвий відтік людського капіталу відбувся саме у частині населення із високою кваліфікацією, яка користується попитом на європейських ринках праці.

У цілому, слід відмітити, що масова еміграція, яка відбувається в Україні протягом 2022–2024 рр., послабила потенціал, стабільність, розвиток національної економіки. Суттєво знизилися ключові макроекономічні показники. У зв'язку з цим вважаємо, що удосконалення основних положень політики рееміграції України – є нагальною потребою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконалення міграційної політики України, або ж її окремого вектору – політики рееміграції, вимагає проведення досліджень з різних аспектів, зокрема, соціологічного, економічного та юридичного. Відтак, соціологічні дослідження дозволяють оцінити реальні обсяги еміграції, провести широкомасштабні опитування щодо настроїв мігрантів, їх планів щодо повернення на Батьківщину. Ці питання активно вивчає Лібанова Є., науковці національної академії наук та міжнародних дослідницьких центрів – Gradus Research Company, Rating sociological group тощо [1; 2; 3; 4].

Окремі юридичні аспекти політики рееміграції розкрили Георгієвський Ю. та Лінник О., які наголошують: «державна політика повернення українських біженців після завершення

війни досі відсутня, що є загрозою національній безпеці» [5].

Економічні аспекти політики рееміграції наразі починають активно вивчати українські вчені. Зокрема, Стаканов Р., Петрушенко Ю., Земляк Н. аналізують досвід різних країн світу у розробці та впровадженні такої політики [6; 7]; а Біль М. пропонує інструменти стимулювання рееміграції для української молоді [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз представлених досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що у працях вітчизняних науковців відсутні пропозиції щодо взаємоузгодження міграційних політик країн-ЄС та України, тоді як саме вони, не враховуючи інші зовнішні фактори, дозволять розробити стійкі механізми задля повернення трудових мігрантів в Україну.

Формулювання цілей статті. Метою даної наукової статті є удосконалення ключових аспектів політики рееміграції України, враховуючи досвід європейських країн, задля поновлення інтелектуального капіталу, економічного потенціалу та усунення демографічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рееміграція, або повернення емігрантів на батьківщину на постійне місце проживання [9], для України наразі є найбільш актуальною проблемою. За даними УВКБ ООН станом на кінець 2024 року кількість українських громадян, що шукають прихисток через війну глобально по всьому світу становить 6 863 400 осіб. На рис. 1 представлено розподіл біженців з України між країнами світу. Виявляється, що найбільша частка припадає на країни Європи – 65%, або 4 454 тис. осіб. З них найбільше знайшли прихисток у Німеччині – 18%, або 1 243 тис. осіб. Майже така сама кількість осіб у рф – 18% або 1 224 тис. осіб. У США та Канаді, які не беруть участь в збройній агресії, поза межами Європи, – 5% або 370 тис. осіб.

Усі ці данні демонструють, що Україна, через війну втрачає велику кількість людського капіталу (6 863 тис. осіб – це 22% від

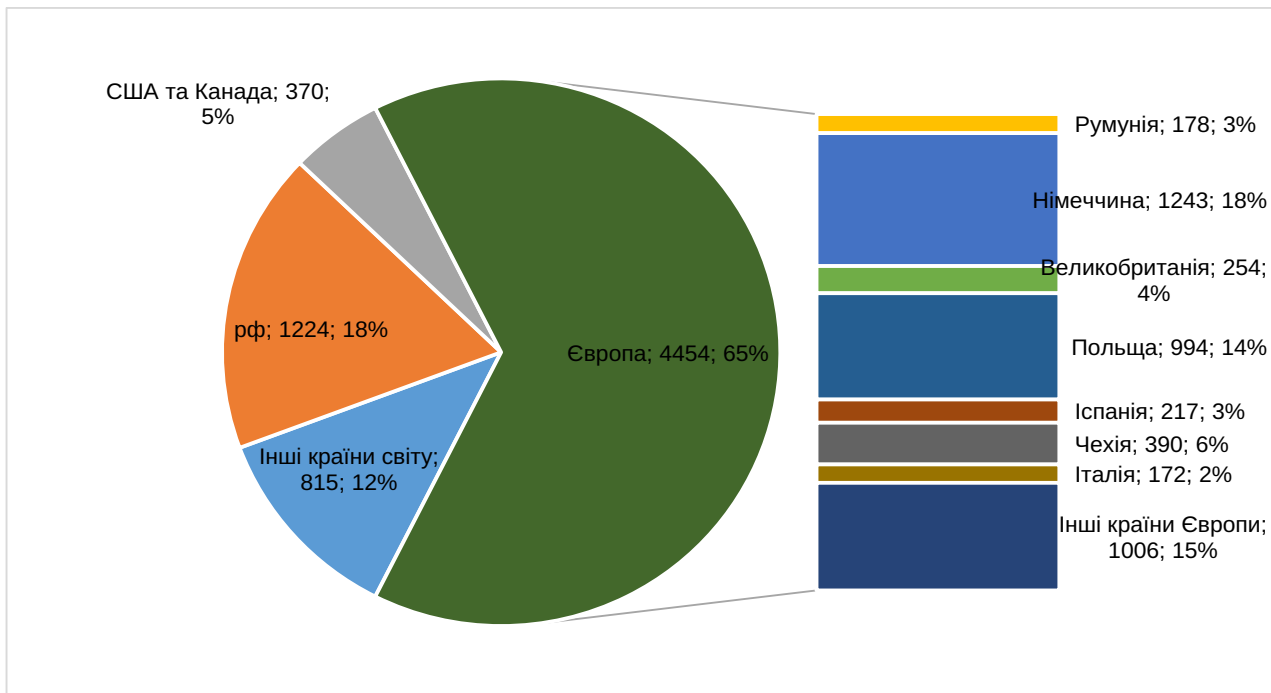

Рис. 1. Кількість українських громадян, що шукають прихисток через війну у світі

Джерело: складено авторами за даними [10]

усього населення України 31 000 тис. осіб станом на 2024 рік за даними McKinsey Global Institute [11]). Зрозуміло, що для України – це прямі втрати для демографічного, економічного, соціального та культурного розвитку країни як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі (Табл. 1).

Вважаємо, що найбільшим потенціалом для повернення в Україну мають бути емігранти з Європи, оскільки: по-перше, їхня кількість найбільша – 65% і вони знаходяться відносно недалеко від України; по-друге, економіка Європи в кризі і зайві матеріальні витрати на біженців не є бажаними; по-третє, емігранти, які знайшли прихисток на інших континентах, мають більше складностей із підтримкою взаємозв'язків з родиною та більш схильні повністю асимілюватися; по-четверте, люди, що переїхали до рф, навряд пов'язують своє майбутнє з незалежною Україною і так само схильні повністю асимілюватися.

Європейські країни одночасно відчувають певні складнощі з українськими іммігрантами, проте також зацікавлені в тому щоб вони залишилися (табл. 2).

Узагальнюючи результати аналізу з таблиць 1 і 2, стає зрозумілим, що українська міграційна політика має узгоджуватися з європейською і будуватися на принципах кооперації.

Вивчаючи напрацювання вітчизняних науковців [6; 7], стає зрозумілим, що країни Європи, такі як: Німеччина, Швейцарія, Норвегія, Чехія, Іспанія – вже мали досвід розробки та імплементації програм сприяння зворотної міграції до країн походження. Спільним в усіх цих програмах є різного роду матеріальні виплати тим не громадянам Європи, які погодились повернутись до своїх країн походження, зокрема: допомога по безробіттю (Іспанія); послуги з працевлаштування, субсидії та консультації з метою забезпечення мігрантів роботою у їхній країні походження, та можливостями використання іноземного досвіду (Німеччина); підтримка для створення власних бізнесів, що полегшує повернення до робочого середовища (Швейцарія); фінансова підтримка для реалізації проєктів у своїй спільноті не у готівковій або матеріальній формі, а призначені для сприяння розвитку місцевого соціокультурного середовища (Норвегія).

Враховуючи наявний досвід, вважаємо, що Україна може розраховувати на схожу фінансову підтримку від країн тимчасового притулку іммігрантів.

Так само корисним уроком для України може бути неповна рееміграція, а часткова. Наприклад, заохочення тимчасового повернення висококваліфікованих іммігрантів з-за

Таблиця 1

Систематизація втрат України від еміграції

Сфера впливу	Характеристика втрат
Демографія	скорочення населення – Україна вже стикається з проблемою депопуляції через вкрай низький рівень народжуваності – коефіцієнт народжуваності приблизно 0,8 при нормі 2,15 дитини на 1 жінку; та найвищий рівень смертності у світі – 18,6 на 1000 осіб; старіння нації – виїжджають переважно молоді, працездатні люди готові ризикувати, що призводить з одного боку до зменшення підприємницької активності, а з іншого – до збільшення частки літніх людей у суспільстві. Це створює дисбаланс між тими, хто працює, створює нові робочі місця, і тими, хто потребує пенсійного та соціального забезпечення.
Економіка	втрата робочої сили – послаблює економіку, відсутність потенціалу для її відновлення, знижує ВВП, впливає на розвиток ключових конкурентоспроможних галузей України, таких як промисловість, сільське господарство, будівництво, ІТ-сфера тощо; відтік інтелектуального капіталу – Україна втрачає кваліфікованих фахівців, які могли б працювати у високотехнологічних галузях, впроваджувати інновації та сприяти відновленню і модернізації країни; зменшення податкових надходжень – менше працюючих – менше надходжень до бюджету, що знову ускладнює фінансування соціальних програм, освіти, медицини та оборони.
Суспільство	розпад сімей – еміграція розділила сім'ї, оскільки чоловіки та літні люди залишаються в Україні через заборону виїзду або участь у військових діях у першому випадку, та через фізичну і моральну неспроможність у другому. Це створює соціальну та матеріальну напругу. дефіцит кваліфікованих кадрів у соціально значущих сферах: медицина, освіта тощо; зростання соціальної нерівності – гроші, які емігранти надсилають додому, тимчасово підтримують родини, але водночас збільшують економічний розрив між тими, хто має зв'язки за кордоном, і тими, хто їх не має; зростання залежності населення від коштів з-за кордону та небажання працювати.
Геополітика	ослаблення позицій України – велика кількість емігрантів знижує політичну, економічну та оборонну силу країни, зменшуючи її вплив на міжнародній арені; потенційна асиміляція громадян – суттєві ризики неповернення емігрантів в Україну по завершенню військових дій.
Культура	відтік молоді – еміграція молодих людей позбавляє країну новаторів і творців, які могли б формувати сучасну культуру та зміцнювати національну ідентичність; зменшення україномовного середовища – втрата значної кількості населення може вплинути на збереження української мови та культури.

Джерело: сформовано авторами з урахуванням даних [12; 13]

кордону задля обміну досвідом, виконання конкретних проєктів по відбудові тощо.

У свою чергу, рееміграція на постійній основі вимагає від країни-походження створення сприятливих умов, як то: зменшення податкового навантаження, збільшення соціальних виплат, додаткове фінансове стимулювання, пільги з отримання житла тощо.

У випадку України повернення емігрантів, які виїхали через війну, потребує комплексного підходу, спрямованого на створення безпечних, комфортних і перспективних умов

для життя, а саме: гарантії безпеки (забезпечення миру та стабільності, розмінування територій, розбудова та відновлення інфраструктури); економічні стимули (програми підтримки бізнесу, нові робочі місця, захист трудових прав); соціальні гарантії та допомога (програми адаптації, житлові програми, доступ до медицини та освіти, допомога дітям, соціальні виплати); спрощення адміністративних процедур (забезпечити простий процес повернення, оформлення документів, прописки, отримання соціальних виплат та

Таблиця 2

**Порівняння вигод від того, що іммігранти з України залишаться в Європі,
з поверненням їх на Батьківщину**

Іммігранти з України вигідні для Європи	Для Європи вигідно повернути українців
1. ДЛЯ РОБОЧОЇ СИЛИ	
<ul style="list-style-type: none"> - Задоволення потреб ринку праці. Українці працюють у секторах, де бракує місцевої робочої сили. - Працездатність і мотивація. Українські іммігранти, як правило, добре освічені, готові працювати за меншу оплату. 	<ul style="list-style-type: none"> - Конкуренція за робочі місця. Місцеві мешканці конкурують з іммігрантами за робочі місця, у тому числі високо оплачувані.
2. ДЕМОГРАФІЯ	
<ul style="list-style-type: none"> - Протидія старінню населення. Іммігранти, молоді та працездатні. - Підтримка пенсійної системи. 	<ul style="list-style-type: none"> - Запобігання демографічному перекоосу. Дисбаланс у європейських суспільствах, з точки зору інтеграції, соціальної рівності та місцевого ринку праці.
3. ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	
<ul style="list-style-type: none"> - Податки та споживання. Іммігранти працюють, сплачують податки, купують товари та послуги, стимулюючи економіку. - Дешевша робоча сила підвищує конкурентоспроможність бізнесу. - Заповнення вакансій українськими іммігрантами у незатребуваних європейцями галузях (догляд, транспорт, сезонні роботи). 	<ul style="list-style-type: none"> - Перевантаження соціальних систем. Українські біженці, які не працюють, отримують соціальні виплати. Це збільшує витрати державних бюджетів. - Відновлення торгівлі. Українці, які повернуться, сприятимуть економічному відновленню країни, що дозволить Європі відновити економічну співпрацю як торговельним партнером і ринком збуту.
4. АСИМІЛЯЦІЯ	
<ul style="list-style-type: none"> - Культурна близькість. Українці швидко адаптуються через спільні цінності, близькість менталітету та християнські традиції. - Мовна гнучкість. Багато українців мають базові знання європейських мов. 	<ul style="list-style-type: none"> - Збереження української ідентичності задля відновлення держави та створення форпосту між Європою та рф.
5. ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ	
<ul style="list-style-type: none"> - Зміцнення місцевих громад: Українські іммігранти активно беруть участь у місцевому житті, сприяють культурному обміну та розширюють соціальні зв'язки. 	<ul style="list-style-type: none"> - Зміцнення демократії в Україні. Європа зацікавлена у створенні стабільної демократичної держави біля своїх кордонів. - Репутаційний аспект та підтримка українців
6. ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ	
<ul style="list-style-type: none"> - Розширення впливу ЄС через поширення європейських цінностей і зміцнення зв'язків з Україною. - Довгострокова вигода: Навіть після повернення до України іммігранти зберігають зв'язки з європейськими країнами, що сприяє розвитку торгівлі, культурного обміну та міжнародних відносин 	<ul style="list-style-type: none"> - Стабільність у регіоні. Сильна, стабільна Україна є важливим фактором безпеки для Європи. Якщо українці повернуться, це сприятиме швидшому відновленню та посиленню її ролі як буферної зони, а також створить можливості для інвестицій, співпраці та доступу до нових ринків. - Запобігання довгостроковій міграційній кризі: Надмірний приплив мігрантів може створювати соціальну та економічну напругу у країнах ЄС.

Джерело: сформовано авторами

юридична допомога); психологічна підтримка (створення центрів психологічної допомоги та популяризація історії успіху тих, хто вже повернувся); відновлення довіри до держави

(боротьба з корупцією, залучення діаспори до реформ).

Висновки. Отже, проведений аналіз підтвердив, що масова еміграція під час війни

спричинила значні демографічні, економічні та соціальні втрати для національної економіки України, що послабило економічний потенціал та створило суттєві загрози для відновлення та довгострокового розвитку.

Проведене порівняння вигод від утримання українських мігрантів у Європі та їх повернення до України виявило, що на макрорівні Європа зацікавлена у співпраці з Україною для удосконалення її політики реєміграції

(з урахуванням досвіду таких європейських країн як Німеччина, Швейцарія, Іспанія, Норвегія) задля стабілізації економічного та політичного середовища в макрореґіоні.

Подальші дослідження повинні спрямовуватися на розробку комплексної стратегії реєміграції в Україні, яка включатиме безпекові гарантії, економічні стимули, соціальну підтримку, спрощення адміністративних процедур та відновлення довіри громадян до держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ремовська О., Мельничина Ю. Ми можемо втратити 5 млн людей. Суспільні новини. 2022. URL: <https://suspline.media/257015-mi-mozemo-vtratiti-5-mln-ludej-demografina-ella-libanova> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Національна академія наук. Мобільність робочої сили в Україні. 2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9009> (дата звернення: 15.01.2025).
3. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. Gradus Research Company. 2022. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf (дата звернення: 15.01.2025).
4. Sixth national survey: adaptation of Ukrainians to the conditions of war. Rating sociological group. 2022, March 19. URL: <https://tinyurl.com/59835w33> (дата звернення: 15.01.2025).
5. Георгієвський Ю., Лінник О. Державна політика реєміграції українських біженців: концептуальні засади формування та реалізації. *Baltic journal of legal and social sciences*. 2024. С. 31–49. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-369-9-4> (дата звернення: 15.01.2025).
6. Стаканов Р. Д. Реєміграція як складова міграційної політики країн світу. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_10_10 (дата звернення: 15.01.2025).
7. Петрушенко Ю. М., Земляк Н. В. Політика реінтеграції: закордонний досвід та Україна. *Economic Synergy*. 2023. № 3 (9). С. 177–191. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-3-13> (дата звернення: 15.01.2025).
8. Біль М. Організаційно-економічні інструменти стимулювання реєміграції молоді України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-59> (дата звернення: 15.01.2025).
9. Актуальні проблеми світового господарства і МEB : електронний посібник з дисципліни. Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2018. URL: <https://tinyurl.com/3z35dcvp> (дата звернення: 15.01.2025).
10. Ukraine Refugee Situation: Operational data UNHCR's Last updated 16 January 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 16.01.2025).
11. Литвин О. В Україні чоловіки у середньому живуть до 57 років, а рівень народжуваності найгірший у світі: скільки залишиться українців та до яких двох сценаріїв готуватись. *Інтернет-портал OBOZREVATEL*. 24.01.2025. URL: <https://tinyurl.com/2s49u2sy> (дата звернення: 25.01.2025).
12. В Україні один з найнижчих рівнів народжуваності у світі – дослідження. *Аналітичний портал Слово і Діло*. 11.04.2024. URL: <https://tinyurl.com/ejvuancw> (дата звернення: 15.01.2025).
13. Черновол К. В Україні найвища смертність та найнижча народжуваність у світі: нардеп озвучила цифри. *УНІАН*. 09.12.24. URL: <https://tinyurl.com/mrymtf8t> (дата звернення: 15.01.2025).

REFERENCES:

1. Removska O., & Melnychyna Yu. (2022) My mozhemo vtratity 5 mln liudei [We could lose 5 million people]. *Suspilni novyny – Social news*. Available at: <https://suspline.media/257015-mi-mozemo-vtratiti-5-mln-ludej-demografina-ella-libanova/> (accessed January 15, 2025).
2. National Academy of Sciences (2022) Mobilnist robochoi syly v Ukraini [Labor mobility in Ukraine]. Available at: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9009> (accessed January 15, 2025).
3. Gradus Research Company (2022) Diahnostuvannia stanu ukrainskoho biznesu pid chas povnomasshtabnoyi viiny Rosii z Ukrainoiu [Diagnosing the state of Ukrainian business during a full-scale war between Russia and Ukraine]. Available at: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_30032022_ua.pdf (accessed January 15, 2025).
4. Rating sociological group (2022) Sixth national survey: adaptation of Ukrainians to the conditions of war. March 19. Available at: <https://tinyurl.com/59835w33> (accessed January 15, 2025).

5. Georgiievskiy I. & Linnyk O. (2024) Derzhavna polityka reemihratsii ukrainskykh bizhentsiv: kontseptualni zasady formuvannya ta realizatsii [State policy of re-emigration of Ukrainian refugees: conceptual principles of formation and implementation]. *Baltic journal of legal and social sciences?* pp. 31–49. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-369-9-4> (accessed January 15, 2025).

6. Stakanov R. (2014) Reemihratsiia yak skladova mihratsiinoi polityky krain svitu [Remigration as a part of the countries' migration policy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, vol. 10, pp. 39–42. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_10_10 (accessed January 15, 2025).

7. Petrushenko Yu., & Zemliak N. (2023) Polityka reintehratsii: zakordonnyi dosvid ta Ukraina [Reintegration policy: abroad experience and Ukraine]. *Economic Synergy*, vol. 3 (9). pp. 177–191. Available at: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-3-13> (accessed January 15, 2025).

8. Bil M. (2022) Orhanizatsiino-ekonomichni instrumenty stymulivannya reemihratsii molodi Ukrainy [Organizational and economic mechanisms for stimulating youth re-emigration of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-59> (accessed January 15, 2025).

9. Lutsk National Technical University (2018) Aktualni problemy svitovoho hospodarstva i MEV [Current problems of the world economy and the International Monetary Fund]. Lutsk. (in Ukrainian) Available at: <https://tinyurl.com/3z35dcpv> (accessed January 15, 2025).

10. UNHCR (2025) Ukraine Refugee Situation: Operational data. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed January 16, 2025).

11. Lytvyn O. (2025) V Ukraini choloviky u serednomu zhyvut do 57 rokiv, a riven narodzhuvanosti naihirshyi u sviti: skilky zalyshytsia ukraintsiv ta do yakyykh dvokh stsenariiv hotuvatys [In Ukraine, men live to 57 years old on average, and the birth rate is the worst in the world: how many Ukrainians will remain and which two scenarios to prepare for]. *OBOZREVATEL*. 24.01.2025. Available at: <https://tinyurl.com/2s49u2sy> (accessed January 25, 2025).

12. Slovo i dilo (2024) V Ukraini odyń z nainyzhchykh rivniv narodzhuvanosti u sviti – doslidzhennia [Ukraine has one of the lowest birth rates in the world – study]. Available at: <https://tinyurl.com/ejvuancw> (accessed January 15, 2025).

13. Chernovol K. (2024) V Ukraini naivyshcha smertnist ta nainyzhcha narodzhuvanist u sviti: nardep ozvuchyla tsyfry [Ukraine has the highest mortality and lowest birth rate in the world: MP announces figures]. *UNIAN*. Available at: <https://tinyurl.com/mrymtf8t> (accessed January 15, 2025).